

*Laps, mis on kadedusest ja vihast,
riiust ja vihkamisest kibestatud elu?
Ainult armastuse, leebuse, rahu
tunnid on elu tunnid.*

20 Viruta talle!

Rahvapidu. Turjakas musklihunnik, käsivarred kui ahjutorud, laseb vasaral jõuliselt löögipolstrile vihiseda ja rammumeetri skaalanäit sööstab üles, nii et raam ähvardab puruneda. Ning veel kord, ja uuesti ja uuesti. Etenduse lõpetab loid võidupilk ümberolijaile – nüüd on taas selge, mida tähendab jõud.

Vahetund. Luukas on neljast kaaslasest ümber piiratud, tal on võimatu põgeneda. Ta teab, mis nüüd algab. „Viruta talle!“ hüüab üks ja rusikahoobid hakkavad sadama. Mida ta on teinud? Rumal küsimus! Ta on ju Luukas, juhmard, kõõrdsilmne paksuke, sitapüks. Ta teab, mida tähendab vägivald.

Kell heliseb – vahetund on läbi. Luukas hiilib klassi, nuttes omaette.

Nüüd on kolm võimalust.

Õpetaja A: „Avage atlas, lehekülg 27!“

Õpetaja B: „Mis sinuga lahti on, kas läksid jälle kellegagi riidu? Muudkui üks ja seesama.“ Luukas: „Nad peksid mind jälle.“ *Õpetaja B:* „Pead ikka ennast kaitsma, muidu ei saagi sinust kunagi meest. Avage atlas, lehekülg 27!“

Õpetaja C: „Luukas, sa oled nutnud. Midagi on korrast ära.“ Luukas: „Nad peksid mind jälle.“ *Õpetaja C:* „Juba jälle? Nii see ei saa jätkuda. Pange atlased kõrvale! Võtke toolid ja istuge siia ringi.“

Õpetaja peab saama kohvipausi, õpetamine on lõpuks pingeline ja väsitav. Ja küllap enamasti hoitakse vahetunnis õpilastel silma peal. Õnneks ei jaga kõik kolleegid niisugust ideoloogiat: „Laste tegemistesse ei tohiks sekkuda. Lapsed ajavad asjad omavahel korda. Nad peavad õppima enesekehtestamist.“ Kes tahab teada, mida nad sellise ideoloogia tulemusel õpivad, saab seda väga täpselt jälgida, nimelt kanalaseaduses. Seadus on lihtne: tugev valitseb ja nõrk alistub.

Tõsi ta on, et paljudes kohtades pole vägivald koolis ja kooliteel veel teema. Aga paljudes on, ja pealegi väga kaalukas. Löömingud on päevakorral ning peale rusikate pekstakse ka jalgade ja kasteetidega, tihti otse näkku – täielikult arvestamata võimalike tagajärgedega. Veel hullem, noored on tänapäeval taibanud, kuidas maffia toimib – „katuseraha“ või teeneid välja pressides. Kogu väljapressimise krooniks on lõpuks: „Häda sulle, kui sa meid reedad, siis minnakse elavate kallale!“ Ja niimoodi ühed vaikivad ja teised valitsevad.

Teadaolevalt jõuavad järele ka tüdrukud. Selliste ilmingute üldine levik on uus nähtus, mis paneb küsima, kuidas on asjad nii kauges läinud. Vastus, et

muutunud on ühiskondlik keskkond, on muidugi õige, aga liiga üldine. Aspektid, mida mina näen, on järgmised:

- Oma mõju on samahästi kui kaotanud süsteem, mis on sajandeid nõudnud ja toetanud inimeste moraalset käitumist: Vana Testamendi kümme käsku. Veel 50 aastat tagasi oli nende vaim ja sisu kohustuslik ka lastele ja noorukitele. Tingimata oli vägivallast loobumise ja lugupidamise üks motiiv tahe mitte patustada. See on jäänud valdavalt minevikku.
- Sellega seoses on meie ühiskond muutunud küünarnukiühiskonnaks. Põhiline on: „Kõigepealt tulen mina! Kehtesta ennast, kõik vahendid on lubatud! Sinu mure pole minu probleem! Õige on see, mis mulle kasulik!“ Loomulikult ei mõtle ega tegutse niimoodi kõik, aga sellise tooni andjaid on liiga palju. Ja noored saavad selle endasse otseku emapiimaga.
- Massimeedia võimalused on kujuteldamatult avardunud. Nii paljudel vastutajatel oleks seal veel mõndagi vastutustundlikult käsitleda: endiselt on palju neid, kes raha pärast teevad kõike. Ja nimelt nii on tekkinud muusika, televisiooni, arvutimängude ja interneti massikultuur, mida iseloomustavad agressioon, vägivald ja brutaalsus. Reeglipärane, isegi sõltuvuslik süvenemine eelloetletud nähtustesse ei saa jääda tagajärgedeta.
- Ka sport on suures osas kaotanud oma mängulise põhiollemuse. Ausa mängu mõte, mis alistab võidu õigluse põhimõttele, on valdavalt minevikku vajunud. Samuti leiutatakse üha brutaalsemaid võitlusspordialasid. Nähtavasti see tundub olevat ikkagi sport, kui üks jalaga võimalikult mõjusalt vastasele näkku virutab ja viimase oimetuks lööb. Kui keegi pooldab teist võistkonda, on see juba piisav asjaolu, et ta vigaseks lüüa. Arvestades tõsiasi, et noorte inimeste hordid huvituvad veel ainult spordist, mõjub selline spordikultuur hukatusliku eeskujuna.
- Ühiskond pole hakkama saanud paljude teistest maadest ja kultuuridest pärinevate inimeste immigratsiooniga. Asi pole süüdlaste leidmises, vaid ainult tõsiasi nentimises: etniliste konfliktidega kasvab valmisolek vägivaldaks isiklikust kollektiivseks. Pedagoogiliselt sellega toime tulla on peaaegu võimatu, sest üksikisiku võimalik valmisolek vägivallast loobuda võib kaasa tuua kollektiivi sanktsioonid.

Nii otsitakse õigusega abi *vägivalla preventsiionist*. Selleks on kõigepealt kohustatud kodu, aga ka kool. Kui minult peaks küsitama, mida tähendab vägivalla preventsiion koolis, siis oleks vastus lühike: kogu hariduskontseptsioon, mida oma raamatus esindan, *on* vägivallapreventsiion. Absurdne on korraldada kooli tegevust niivõrd ebapsühholoogiliselt ja ebapedagoogiliselt, et sellest kujuneb pinnas vägivallale, ning siis uskuda, et lahtirebenenud haava saab ravida lisaplaastriga. Õppetöö tuleb vastupidi korraldada nii, et kogu kooliaja jooksul saaks hoolitseda vägivallavaba kooselu põhialuste eest. Konkreetselt tähendab see, et puhtalt aineõpetamise huvid peavad taganema kogukonna arendamise huvide ees. Vajame stabiilseid klassikollektiive, kus pikkamisi areneks viljakas emotsionaalne suhtevõrgustik. Vajame hõlmatavaid tingimusi, kus üksikisik ei kaoks massi ja seega ka vastutamatusse. Vajame püsivat õpetaja-õpilase suhet, kus üksteist vastastikku tuntakse ja tõsiselt võetakse. Ja vajame piisavalt aega, et iga päev tekkivaid konflikte saaks lahendada psühholoogiliselt ja pedagoogiliselt korrektselt. Õppetöö aja-jaotus 45-minutilisteks tundideks, äärmuslik aineõpetajate süsteem (millele võib õigustus olla gümnaasiumis), ülaastme õpilaste koondamine suurtesse keskustesse, õpilaste pidevad ümbergrupeerimised ainete erinevateks tasemekursusteks (üldhariduskoolis), õpetaja degradeerimine pelgaks organisaatoriks – sel kõigel on kalduvus soodustada vägivalla teket. Tuleks lõpetada vankri vedamine tagurpidi.

Probleem on tõsine ega puuduta ainult kooli, vaid tervet ühiskonda. Kui eelistame vastastikuste konfliktidega toimetulekule aine edastamist, kasvab üldine konfliktioht lakkamatult. Lõpuks ei tea enam, kus vastu seista. Kooselu õhkkonnal on võitluse, eesõiguse, kakkuse ja vägivalla pitsar. Kaovad kõik hellemad tundeliigutused – kaastunne, kiindumus, mõistmine, abivalmidus, sõbralikkus. Õppimine muutub rõõmutuks, põhineb surve ja ähvardustel ning parimal juhul rahuldab tublide auhannust.

Veel paar sõna *konfliktidega toimetulekust*. Kõigepealt tuleb teadvustada, et levinud nägelused või võimalikud vägivallapuhangud ei ole konfliktid ise, vaid juba – mõistagi kõlbmatud – katsed konflikte lahendada. Tegelik konflikt asub sügavamal, hõõgub, on varjatud ja mõjutab alati tundeid. Hirmud, agressioon, vim, pettumused, haavumised, alaväärsustunded ja instinktid on konfliktile toiduks ja toovad ta esile. Avaldunud tülis annavad need tunded käitumisele rõhu ja tooni.

Pestalozzi kolme eksisteerimisviisi õpetuse vaatepunktist on vägivaldsete tülide puhul tegemist konflikti lahendamise *loomulikus seisundis*: osalised võtavad oma vaadete või eesmärkide läbisurumiseks tarvitusele enda kasutuses olevad võimuvahendid. See algab osava manipulatsiooniga, muutub seejärel argumentatsiooniks (targast kuni tõrksani), teravneb psühholoogilises surves ja lõpeb puhtakujulise füüsilise vägivallaga. Tagajärg on alati selge: võidab tugevam.

Mis puutub vähemalt füüsilisse vägivalda, siis *ühiskondlikus seisundis* on nõrgemate kaitseks sellise kõik-kõigi-vastu võitluse ärahoidmiseks välja mõeldud ka institutsionaalsed konfliktilahendusstrateegiad. Ühiskondlik võim saab neid kasutada, et järgida seadustes ettenähtut. Võidab see, kelle poolel on õigus.

Kõlbelises seisundis konflikte lahendades minnakse tegelike konflikti põhjusteni, võttes selle juures tõsiselt asjasse puutuvate indiviidide olukorda. Kõik süvenevad partnerite tunnetesse, vajadustesse ja soovidesse, loobuvad egoistlikest eelistest ning püüavad läheneda teistele mõistmise ja armastusega ning leida loomingulist lahendust. Kaotajaid põhimõtteliselt ei ole, sest kõik tahavad leida lahendust.

Kõlbelises seisundis on konfliktilahendus võimalik ainult suhteliselt tihedates isiklikes suhetes. Need on osa inimese individuaalsest eksistentsist. Neil alustel ei saa lahendada kollektiivseid huvikonflikte, nende jaoks on ühiskondlikud konfliktilahendusmehhanismid. Nii kõlbelisel kui ka ühiskondlikul lahendusstrateegial on eesmärk ära hoida või asendada puhtalt tugevama õigusel põhinevat konfliktilahendusstrateegiat.

Ka koolil, kus toimub ühelt poolt personaalne kasvatamine ja teisalt kehtivad avaliku institutsiooni ühiskondliku seisundi seaduspärad, on ülesanne asendada õpilaste isiklikule võimule rajanevad katsed konflikte lahendada – nimelt vägivallapuhangud – kas kõlbelise või siis ühiskondliku tasandi lahendustega.

Kõlbelises konfliktilahenduses on esiplaanil kõigi asjassepuutuvate indiviidide *kasvatus*, *hinge-vaimu kasvatamine*, ühiskondliku puhul seevastu *nõrgemate kaitse*. Siin kõne all olnud vägivallaprobleemi juures on kõlbelise strateegia puhul tähtis *preventsioon*, ühiskondliku puhul *repressioon*. Viimane on vajalik alati, kui preventsioon millegipärast mõju ei avalda. Ning et preventsioon, nagu kogemused näitavad, alati ei mõju, siis ei saa vältida piiride seadmist trahvide või teiste seadusega ettenähtud abinõudega, nii kurb, kui see ka pole.

Pedagoogile teeb see haiget. Seepärast jääb ta nii kauaks kui võimalik preventsiooni juurde. See seisneb selles, et järgitakse pidevalt konfliktide lahendamist kõlbelisel tasandil. Seejuures jäetakse algusest peale kõrvale ettekujutus, nagu tuleks leida süüdlane ja teda karistada. Tähtis on pigem vastupidine arusaam ja lahendused tuleviku jaoks. Võimu rakendamisest loobutakse. Seevastu on nõutav õpetaja autoriteet. See kasvab välja õpilaste tõsiseltvõtmisest, järjekindlast väärtustele tuginevast tegutsemisest, isiksuse usutavusest. Vestlused, mida selles vaimus läbi viiakse, ei võimalda lahendada üksnes aktuaalseid konflikte, vaid toovad kõik osalised üksteisele lähemale. Seeläbi muutub paremaks üldine õhkkond ja konfliktiajendid taanduvad järjestikku. Seepärast ei peaks kartma, et koolis sotsiaalse külje arendamist eelistades jääb õppimine unarusse. Tegelikult on vastupidi.

Sellisel puhul rakendab Thomas Gordon oma kaotajateta konfliktilahendusmeetodit. Gordon on tuntuks saanud eriti raamatute „Tark lapsevanem“ ja „Õpetajate kool“ ning teiste samasisuliste kirjutiste kaudu. Alati on neis oluline üks põhimõte: konfliktid lahendatagu nii, et ei oleks võitjaid ega võidetuid. Keegi ei peaks võitma, aga igaüks peaks saama kasu, nimelt elukvaliteedi ja inimlikkuse mõttes. See on igal juhul võimalik ainult siis, kui tundeid – enda ja iga õpilase omi – võetakse tõsiselt.

Peab nägema aga ka meetodi piire: see eeldab nimelt põhimõtteliselt kõigi osaliste head tahet ning see ei ole lihtsalt tähtis, vaid otsustav. Noorukites, kel on seni olnud alati edu tänu füüsilise üleoleku ärakasutamisele, on tihti head tahet kahjuks raske või päris võimatu uuesti äratada. Ainsana võiks sellist võitluspositsioonil asuvat kangekaelsust pehmedada tugeva kasvatajaisiksuse autoriteet, mis võrsus armastusest, veenab ja puudutab otse noore inimese hinge. Vastasel juhul jäävad üle vaid ühiskondliku tasandi meetmed, need, mis on teiste kaitsmiseks.

Võib-olla saabub kunagi aeg, kus mõistetakse, et meie maailmal ei ole puudus informeeritusest, vaid kasvatatusest. Siis korraldataks koolid nii, et need suudaksid tervikliku inimese kujundamise ülesannet ka täita. Ei sõidetaks enam üle lastest, nagu alguses kirjeldatud Luukas, ning musklihunnikud võivad üle-määrast jõudu rakendada rahvapidudel punktide kogumiseks.